

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ 21:2 (2016), SS. 39-56.

BEDRUDDİN ED-DEMÂMÎNÎ VE ARAP DİL İLİMLERİNE KATKILARI*

İrfan KAYA**

Öz

Mısır'da yetişmiş ve dönemin ünlü hocalarından dersler almış olan Bedreddin ed-Demâmînî nahiv alanındaki çalışmalarıyla meşhur olmuştur. Mısır'da dünyaya gelmiş, ilim tahsilini yine orada yapmış ve hayatının son demlerini de kalıcı olarak göç ettiği Hindistan'da geçirmiştir. Döneminde çağdaşı olan diğer alimlerden farklı olarak ilim dışı faaliyetlerle de meşgul olmuş ancak bu işleri onu ilim dünyasından koparmamıştır. Birçok öğrenci yetiştirmiş ve nahivle ilgili çok sayıda eser kaleme almıştır. Fakat bu eserlerin çoğu günümüze ulaşmamıştır. Bu makalede onun hayatına ilişkin bilgilere yer verilmiş, hocaları, öğrencileri ve eserleri tanıtılmış ve nahivle ilgili bazı görüşleri kısaca ele alınmıştır. Bu şekilde onun Arap diline yaptığı katkılar belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: ed-Demâmînî, Nahiv, Arap Dili, Şiir, İlim.

Bedreddin al-Damamini and His Contribution to Arabic Language Sciences

Abstract

Bedreddin al-Damamini who was trained and taken lessons from renowned masters in his period has been famous with works in nahw (syntax). He was born in Egypt and collected his lores there and migrated to India where he lived the rest of his life. Being different from other contemporary scholars lived his epoch he was interested in other activities different from science but these activities didn't tear off him from world of knowledge. He educated many students and wrote many books concerning nahw. But many of these books didn't reach till daytime. In this article we gave information dealing his life, we introduced his books, his

* Bu makale "*el-Menhelü's-sâfi fi Şerhi'l-Vâfi Adlı Eseri Özelinde ed-Demâmînî'nin Dil Felsefesi*" (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2015) isimli yüksek lisans tezi esas alınarak

** Arş. Gör. Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, ikaya@firat.edu.tr

students and handled some of the brief ideas about his nahiv understanding. By this way we tried to determine his contribution to the Araic language.

Key Words: al-Damamini, Syntax, Arabic Language, Poet, Knowledge.

Giriş

Bedruddîn ed-Demâmînî Kahire’de yetişmiş fakat en önemli eserlerini, daha sonra göç ettiği Hindistan’ın Gücerat bölgesinde vermiş önemli dilcilerden biridir. Farklı alanlarda da çalışmalar yapmasına rağmen Arap dili alanında ortaya koyduğu eserleriyle tanınmıştır. Bu çalışmamızda onun hayat hikâyesine, hocalarına, öğrencilerine, eserlerine ve ilmi kişiliğine ayrıca bazı dilsel görüşlerine yer vererek Arap diline yaptığı katkıları tespit etmeye çalışacağız.

1. ed-Demâmînî’nin Hayatı

Asıl adı Muhammed b. Ebî Bekir b. Ömer b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Süleyman olan ed-Demâmînî’ye el-Mahzûmî, el-İskenderî ve el-Mâlikî gibi nispetlerde bulunmuş, Bedruddîn lakabı verilmiş ve İbn ed-Demâmînî olarak da künyelenmiştir.¹ ed-Demâmînî, İskenderiye’de doğmuş olmasına rağmen ona bu künyenin verilme sebebi, dedelerinin Nil Nehri’nin doğusunda, Kûs şehrinin kuzey tarafında bulunan Demâmîn’den buraya gelip yerleşmeleridir.²

ed-Demâmînî hicri 763 yılında İskenderiye’de doğmuştur. Burada birçok âlimden dersler almıştır. Gençlik yıllarını geçirdiği İskenderiye’de Arapça ve edebiyat konusunda uzmanlaşmış, güçlü hafızası ve keskin zekâsıyla kendi yaşıtlarına göre nahiv, nazım, nesir ve hat alanlarında daha iyi bir ilerleme kaydetmiştir. Bunlara ek olarak fıkıh ve diğer ilimlerde de uzmanlaşmıştır. Bu dönemde burada birçok medresede dersler vermiştir. Ayrıca dönemin Kadî’l-Kudât’ı İbn Tenesî (h. 740-801)³’ye kadılık konusunda

¹ Sehâvî, Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahman, *Dav’u’l-lâmî’ li ehli karnî’t-tâsî*, Beyrut, 1992, c. VII, s. 185; Suyûtî, Celaluddîn Abdurrahman, *Buğyetu’l-vu’ât fi tabakâti’l-luğaviyyîn ve’n-nuhât*, (thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim), Beyrut, 1979, c. I, s. 66; İbnu’l-İmâd, Şihâbuddîn İbni Felah Abdulhay b. Ahmet b. Muhammed, *Şezerâtu’z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, Dimaşk, 1993, c. IX, s. 262-264; Tünbektî, Ahmed Bâbâ, *Neylu’l-ibtihâc bi tatrîzi’d-dîbâc*, Trablus, 1989, c. II, s.188-189; Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Bedru’t-talî*, Beyrut, trs. c. II, s. 150-151; Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu’cemu’l-muellifîn an terâcîm-i musannifi’l-kutubi’l-’Arabiyye*, Beyrut, 1993, c. III, s. 170; Bağdâdî, İsmail Paşa, *Hediyetu’l-’ârîfin*, Beyrut, 1955, c. II, s. 180.

² Hamevî, Ebû Abdullah Yakut b. Abdillâh, *Mu’cemu’l-buldân*, Beyrut, 1993, c. II, s. 462.

³ Ziriklî, Hayruddîn, *el-’Alâm kamus-u terâcîm*, Dâru’l-İlm li’l-Melâyin, Beyrut, 2002, c. I, s. 225.

vekillik yapmış, onunla beraber Kâhire'ye gelmiş, burada da onun kadı vekilliğine devam etmiş, el-Ezher'de nahiv okumalarına başkanlık yapmıştır.⁴

Burada yaşadığı dönem içerisinde Sirâcuddîn b. Mulakkîn (ö. 804/1401) ve Mecduddîn İsmail el-Hanefî'den (ö. 802/1399) ve uzun bir süre de İbni Haldun'dan⁵ (h. 732-808) dersler almıştır. Amcasının oğluyla beraber h. 800 yılında Dimaşk'a geçmiş, buradan hac ibadetini yapmak için Mekke'ye gitmiş, dönüşünde tekrar İskenderiye'ye yerleşmiştir. Burada ders okutmaya devam etmiş ve İskenderiye'nin en büyük camisinde vaazlar vermiştir. Bir taraftan da ticaretle meşgul olan ed-Demâmînî, büyük miktarda borçlanarak bir dokuma tezgâhı edinmiş ve çok para kazanmıştır. Fakat bu dokuma tezgâhıyla beraber evi yanınca, borçlularından kaçarak Mısır'ın Said kasabası tarafına yerleşmiştir. Borçluları onu kısa süre sonra bularak Kâhire'ye getirmiş ve borçlarına karşılık işçi olarak çalıştırmaya başlamışlardır. Dönemin önde gelen ilim adamlarından Takıyyuddîn b. Hücce el-Hamevî (ö. 837/1433) ve Kâtibu's-Sır Nâsiruddîn el-Bârizî (ö. 823/1420), onu bu durumdan kurtarmış ve onun eski şerefine tekrar kavuşmasını sağlamışlardır.⁶ Dönemin Memluk sultanı Meliku'l-Mueyyed (ö. 824/1421) tarafından Kâhire'de Mâlikî kadısı olarak görevlendirilmiştir.⁷

Bu dönemin ardından h. 819 yılı şevval ayında, önce hac ibadeti için Mekke'ye gitmiş ardından da Yemen'e geçmiştir. Mekke'de kaldığı süre içerisinde Kadı Ebu'l-Fadl en-Nevîrî'den (ö. 786/1384) dersler almıştır. Yemen'de geçirdiği bir yıl zarfında Zubeyd Medresesi'nde dersler vermiş, bir yıl geçtikten sonra orada kalma imkânı ortadan kalkınca deniz yoluyla Hindistan'ın Gücerat bölgesine gitmiştir. Buradaki halk ed-Demâmînî'yi güzel bir şekilde karşılayıp ona teveccüh göstermiştir. Dönemin Gücerat sultanı Ahmet Şah (ö. 845/1441), ilmi ve âlimleri seven, dinin yayılmasına ve tebliğ faaliyetlerine önem veren bir kişiydi. ed-Demâmînî, Gücerat'ta kaleme aldığı eserlerin büyük kısmını ona atfetmiştir. *Şerhu't-Teshîl, el-Menhelu's-sâfi, Şerhu'l-Buhârî* ve *'Aynu'l-hayat* gibi eserlerinin giriş kısımlarında bunu açıkça ifade etmiştir. ed-Demâmînî, burada önemli bir makam ve mal elde etmiştir.⁸

⁴ Sehâvî, *Dav'u'l-lâmi'*, c. VII, s. 185; Şevkânî, *el-Bedru't-talî*, c. II, s. 150.

⁵ İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddimetu İbn-i Haldûn*, (thk. Ahmed ez-Za'îbî), Beyrut, trs., s. 11.

⁶ Sehâvî, *Dav'u'l-lâmi'* c. VII, s. 185; Mufeddâ, Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed, *ed-Demâmînî hayâtuhû âsâruhû ve menhecuhû fî kitâbihî Ta'liku'l-ferâid alâ Teshîl'l-fevâid*, y.y., 1982, s. 63-64; Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât*, c. I, s. 66.

⁷ Sehâvî, *Dav'u'l-lâmi'*, c. VII, s. 185; Bedruddin ed-Demâmînî, *el-Menhelu's-sâfi fî şerhi'l-vâfi*, (thk. Fâhir Cebr Matar), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan, 2008, c. I, s. 7.

⁸ Demâmînî, *el-Menhelu's-sâfi*, c. I, s. 8.

O, ilimle ve telif çalışmalarıyla geçirdiği sınırlı bir zamanın ardından h. 827 veya 828 yılında Hindistan'ın Gülberge şehrinde vefat etmiştir. Bazı kaynaklarda, zehirlenerek öldürüldüğü de rivayet edilmiştir.⁹

2. Âlimlerin ed-Demâmînî'nin İlmî Yönü İle İlgili Sözleri

ed-Demâmînî'nin hayatını işleyen birçok kaynak, onun ilmi ve edebi kişiliğini övgü dolu ifadelerle ele almıştır. Onunla ilgili en kapsamlı bilgiyi veren es-Sehâvî, *ed-Dav'ul-lâmi'* adlı eserinde şunları kaydetmektedir: "Arapçada ve nahivde maharet sahibi oldu, kuvvetli hafızası ve keskin zekâsıyla fıkıhta ve başka ilimlerde de gelişti. Edebiyat ilminde zirvelerden biriydi. İleri gelen âlimler, onu bu ilmin öncülerinden, kaside, kısa şiir ve nesir alanında en mahirlerden sayar. Hattının güzel olması ve delil olarak ortaya koyduğu vesikaların sağlamlığıyla bilinir."¹⁰

Yine onun hal tercümelerinden birini kaleme alan es-Suyûtî onunla ilgili olarak şöyle der: "Edebiyat ilmiyle ilgilendi. Nahiv, nazım, nesir ve hat alanlarında akranlarını geçti. Fıkıhta ve başka ilimlerde de gelişti."¹¹

ed-Demâmînî'nin ilmi üstünlüğü ile ilgili olarak *Hizânetü'l-edeb* sahibi el-Bağdâdî, eserinde şu ifadeleri zikretmektedir; "Edebiyatın temellerini atan ve bu ilmi kuran edebiyatçılardandır." Yine bir başka yerde, "Hizmetkârı olduğum, parmakla gösterilen, efendimiz, imam, allâme, çağın insanlarından bir cemaatin arkasında namaz kıldığı, maharet ve ifadeleriyle belagatin sultanı, dinin yıldızı, talebelerin kendisine yöneldiği Ebu Abdullah Muhammed b. ed-Demâmînî el-Mahzumî'ye yazıyorum..." demektedir.¹²

el-Berihî, eserinde ed-Demâmînî ile ilgili olarak onun öğrencilerinden birinin hal tercümesini aktarırken; "O, edebiyat konusundaki bilgisiyle meşhurdu." ifadesini kullanmaktadır.¹³ Yine *Mu'cemu'l-müellifîn*'in sahibi el-Kehhâle, eserinde onu anlatırken ; "Nazım ustası, nahivci, aruz uzmanı, fakih ve bazı ilimlerde de kendini geliştirmiş..." demektedir.¹⁴

Görüldüğü üzere birçok âlim tarafından teslim edilmektedir ki ed-Demâmînî, çağının ilmi, fikri ve dini mirası üzerinde çok güçlü bir etki

⁹ İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, c. IX, s. 263; Muffedâ, *ed-Demâmînî hayâtuhû*, s. 55; Tunbektî, *Neylu'l-ibtihâc*, c. II, s. 489.

¹⁰ Sehâvî, *Dav'u'l-lâmi'*, c. VII, s. 185.

¹¹ Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât*, c. I, s. 66.

¹² Bağdâdî, Abdulkadir b. Ömer, *Hizânetü'l-edeb ve lubbu lubâb-i lisâni'l-'Arab*, (thk. Abdusselam Muhammed Harun), Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 1418/1997, c. II, s. 367.

¹³ Berihî, Abdulvahhab b. Abdurrahman es-Seksekî el-Yemenî, *Tabakâtu sulahâi'l-Yemen*, (thk. Abdullah Muhammed el-Habeşî), Mektebetu'l-İrşâd, San'a, 1994, s. 343.

¹⁴ Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifîn*, c. III, s. 170.

bırakmıştır. İslam'ın ilmi mirasına ciddi katkılarda bulunmuştur. Yetiştirdiği talebeler ve geride bıraktığı eserler, onun ilmi kapasitesinin, bir ömür ilim için katlandığı zorlukların en güzel meyvesi olmuştur.

3. ed-Demâmînî'nin Hocaları ve Öğrencileri

3.1. Hocaları

ed-Demâmînî'nin hayatını aktaran kaynaklara baktığımızda onun bir hocadan uzun süre ders almadığını görmekteyiz. Yani belli bir hocaya bağlanıp onun görüşlerini aktaran bir yapısının olmadığı, ders aldığı hocalarının yanında kısa sürelerle kaldığı ve onlardan sınırlı bir şekilde istifade ettiği bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Kendisinden ders aldığı hocaları şu şekilde sıralayabiliriz;

Ebu'l-Fadl Muhammed Kemâluddîn b. Ahmed b. Abdulazîz en-Nevîrî (h.722-786/ m.1322-1384): Mekke'de doğmuş ve orada vefat etmiştir. İlmî ile -özellikle Fıkıh ilmindeki derinliğiyle- meşhurdur. Dimaşk'a seyahat etmiş ve zamanının önde gelen ilim adamlarından ders almıştır. Mekke'de kadılık ve hatiplik yapmıştır. Kadılık görevini 23 sene sürdürmüştür. ed-Demâmînî'nin ne zaman en-Nevîrî ile karşılaştığı ve ondan ders aldığı bilinmemektedir.¹⁵

Abdulvahhab Muhyiddîn b. Muhammed b. Abdurrahman el-Karavî (h.702-788/ m.1302-1386): İskenderiye ehliindedir. Birçok kişiden ders almıştır. Birçok ilim adamına da hocalık yapmıştır.¹⁶

Abdullah Bahâuddîn b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Suleyman ed-Demâmînî (h.705-794/m. 1305-1392): ed-Demâmînî'nin hocası ve aynı zamanda babasının amcasıdır. İskenderiye'de doğmuş ve yaşamıştır. Fazilet ve dindarlığıyla meşhurdur. Hadis ve edebiyat âlimlerindedir. Devrinin birçok âliminden dersler almış ve onlardan bahsetmiştir.¹⁷

İbrahim b. Ahmed b. Abdulvahîd b. Abdulmu'min b. Said et-Tenûhî el-Ba'li eş-Şâmî (h. 709 veya 710-800/m.1309 veya 1310-1397): Bu zat Kâhire'ye sonradan gelmiş, burada birçok hocadan ders almıştır. Ebu'l-Hayyân, el-Berzâlî ve el-Mezzî, ders aldığı hocalar arasındadır. İbn Hacer el-Askalanî'nin de içinde bulunduğu birçok öğrencisi vardır.

Ebu'l-Fidâ İsmail Mecduddîn b. İbrahim b. Muhammed el-Hanefî (h.728 veya 729-802/m.1328 veya 1329-1399): Mısır'da Bilbis ehliindedir.

¹⁵ Muffedâ, *ed-Demâmînî hayâtuhû*, s. 57.

¹⁶ Muffedâ, *ed-Demâmînî hayâtuhû*, s. 58.

¹⁷ Muffedâ, *ed-Demâmînî hayâtuhû*, s. 58; Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifin*, c. II, s. 251.

Döneminin önde gelen âlimlerinden ders alan bu zat, kadılık yapmış, birçok medreselerde ders vermiş ve "feraiz" hakkında bir kitap kaleme almıştır. Hesap ilmiyle ilgili kitaplar yazmış olan âlimin "telkin" hakkında bir kitabı ve Rişâti'nin *Kitâbu'l-Ensab'*ı üzerine bir muhtasarı vardır.

Ebu Hafs Ömer Sirâcuddîn b. Ali b. Ahmed el-Ensarî el-Endelûsî (h.723-804/m. 1323-1401): İbn Mulakkîn olarak bilinen ve soyu İsa el-Mağribî'ye dayandırılan zat, ed-Demâmînî'nin bir başka hocasıdır. Aslı Endülüslü olan bu âlim bütün hayatını Kahire'de geçirmiştir. Önde gelen fıkıh ve hadis âlimlerindedir. Üç yüze yakın eseri vardır.¹⁸

Ebu'l-Beka Muhammed Kemaluddin b. Musa b. İsa ed-Demîrî (h.742-808/m. 1341-1405): Demîrî ismi Mısır'da bulunan Demîre'ye nispetle verilmiştir. Kâhire'de doğmuş, hayatının büyük bir kısmını burada geçirmiştir. Bu zat, önceleri terzilik mesleğiyle uğraşmış, sonradan ilme yönelmiştir. Döneminin en büyük âlimlerinden ders almış, tefsir, hadis, fıkıh, Arapça ve edebiyat alanlarında zirveye ulaşmıştır. Müftülük ve müderrislik yapmış olan bu zat birçok kitap yazmıştır. ed-Demâmînî'nin üzerine muhtasar yazdığı *Kitâbu'l-Hayavân*, onun eserleri arasındadır.¹⁹

Kadu'l-Kudât Nâsiruddin Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-İskenderânî (ö. h. 801): İbn Tenesî olarak bilinen bu âlimin ed-Demâmînî'nin hayatı üzerinde büyük bir etkisi vardır. ed-Demâmînî ondan ders almış, ona kadılıkta naiblik yapmış ve onunla beraber Kahire'ye gelmiştir. Zira onu övdüğü bir beytinde şunları söylemektedir:

يا حاكماً لئیس یُلْفِي نَظِيرُهُ فِي الْوُجُودِ قَدْ زِدْتُ فِي الْفَضْلِ حَتَّى قَلَّدْتَنِي بِالْعُمُودِ
 "Ey hâkim ki bir benzeri daha var olmamış,
 Sen bana o kıymetli gerdanlığı taktığından beri faziletim arttı."²⁰

Ebu Zeyd Abdurrahman Veliyyuddîn b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Hadramî el-İşbilî b. Haldun (h.732-808/m.1332-1406): Arap asıllı olan âlim Cezayir'de büyümüş ve ilim tahsil etmiştir. Birçok ilimden nasibi olan âlim, tarih alanında şöhret bulmuştur. *el-İber ve Divanu'l-mubtedei ve'l-haber* en önemli eseridir. Bu eserin mukaddimesi meşhur olmuş, özellikle sosyoloji alanında temel kaynaklardan biri sayılmış ve birçok dile çevrilmiştir.²¹

¹⁸ Mufeddâ, *ed-Demâmînî hayâtuhû*, s. 59.

¹⁹ Mufeddâ, *ed-Demâmînî hayâtuhû*, s. 60.

²⁰ Demâmînî, *el-Menhelu's-safî*, c. I, s. 9; Sehâvî, *Dav'u'l-lâmi'*, c. VII, s. 186.

²¹ Mufeddâ, *ed-Demâmînî hayâtuhû*, s. 61.

3.2. Öğrencileri

ed-Demâmî'nin hayat serencamından anladığımız kadarıyla ondan ders alan öğrenci sayısı oldukça fazladır. Çünkü o, hayatının büyük kısmını ilim tahsil etmekle ve bu ilmi aktarmakla geçirmiştir. İskenderiye'de, Kâhire'de, Yemen ve Gücerat'taki medreselerde dersler vermiş ve birçok talebe yetiştirmiştir. Fakat hal tercümesini yazan eserler, öğrencilerinden pek de bahsetmemiştir. Bunun bizce iki sebebi olabilir: Birincisi, okuttuğu talebeler tedrislerinin sonuna kadar yanında kalmamıştır. Bundan dolayı da ondan pek de bahsetmemişlerdir. İkincisi ise ed-Demâmî en verimli zamanını Hindistan'ın Gücerat şehrinde geçirmiş ve dolayısıyla o dönem ilmin merkezi olan Kâhire'den uzak kalmıştır. Bu nedenle yetiştirdiği öğrenciler yönüyle pek de meşhur olmamıştır. Onun öğrencilerinden bir kısmı aşağıda zikredilmektedir:

Ali b. Abdullah el-Bahâî ed-Dimeşkî el-Ğazulî (ö.h.815/m.1412):

Edip ve şair olan âlim, aslen Türk olup Dimaşk'ta yaşamış ve defalarca Kâhire'ye gelmiştir. Bahâuddîn adlı bir zatın kölesi olduğu için onun adına nispetle Bahâî lakabını almıştır. "*el-Metâli'u'l-budûr fî menâzili's-surûr*" isimli edebiyatla ilgili matbu bir eseri vardır.²²

Muhammed Şemsuddîn b. Abdilmâcid el-Acîmî (ö. h.822/m.1419): Cemaluddîn İbn Hişâm'ın torunlarından. Fıkıh ve Arapçada kendini göstermiş, döneminin en meşhur âlimlerinden ders almıştır. Vakarı, takvası ve ibadete olan bağlılığıyla bilinir.²³

Ahmed Şihâbuddîn b. Muhammed b. Ebî Bekir ed-Demâmî (h.790-860/m.1388-1455): Bu zat ed-Demâmî'nin oğludur. İskenderiye'de doğmuş, büyümüş ve yine burada ilimle tanışmış, zamanının önde gelen âlimlerinden ders almıştır. Fıkıh, hadis ve Arapça alanlarında önemli sayılan âlimlerdendir. Kâhire'de bulunmuş ve burada birçok öğrenciye ders vermiştir. Asrının şairleri gibi bedî ve güzel şiirler yazmıştır.²⁴

Ubâde Zeynuddîn b. Ali b. Salih el-Ensârî el-Hazrecî (h.772-846/m.1375-1443): Asrının âlimlerinden dersler almış, ed-Demâmî'yle beraber Yemen'e gitmiş ve ondan *Hâşiyet'ul-Yemenî ale'l-muğnî* kitabını okumuştur. ed-Demâmî Hindistan'a gidince ondan ayrılıp Mısır'a dönmüş ve başka âlimlerden ders almaya devam etmiştir. Arapça, fıkıh ve hadis ilimlerinde ilerleyen zat meşhur bir âlimdir. Belli bir dönem kadılık yapmış,

²² Muffedâ, *ed-Demâmîni hayâtuhû*, s. 67.

²³ Muffedâ, *ed-Demâmîni hayâtuhû*, s. 68.

²⁴ Muffedâ, *ed-Demâmîni hayâtuhû*, s. 68.

fakat hocası vefat edince bu görevi bırakmış ve kendini sadece öğrenci yetiştirmeye adanmıştır.²⁵

'Alemuddîn b. Sirâcuddîn b. Kemâluddîn el-Umerî ed-Dihlevî (ö. h.809/m.1406): Gücerat'ta doğmuş, büyümüş, ilk eğitimini babasından almıştır. Babasının vefatından sonra yerine geçerek müderrislik yapmıştır. el-Mufeddâ ve ed-Demâmînî'nin eserini tahkik eden Fahir Cebr el-Matar bu zatı ed-Demâmînî'nin öğrencisi olarak zikretmiştir. Ardından el-Müfeddâ da bu rivayetin doğru olmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Zira bu zatın vefat tarihi 809 olarak verilmiş fakat ed-Demâmînî'nin Hindistan'a geliş tarihi ise 820'dir. Dolayısıyla ona göre ikisinin birbirlerini görmeleri mümkün değildir.²⁶

Şihâbuddîn Ahmed b. el-Mukriî es-Salih Şerifuddîn Ebu'l-Kâsım b. Muhammed es-Sehâmî: Yemen'in Zubeyd şehrinde doğmuş orada yaşamış, başta ed-Demâmînî olmak üzere devrinin ileri gelen âlimlerinden edebiyat okumuş bir kişidir.²⁷

3.3. Eserleri

ed-Demâmînî genel olarak nahiv ve dil üzerine çalışmış olsa da birçok alanda eserler kaleme almış, sarf, edebiyat ve aruz üzerine de çalışmalar yapmıştır. Telif ettiği eserlerin bazılarını kendisi zikretmiş bazılarını ise hayatını aktaran kaynaklar ifade etmiştir. Onun bilinen eserleri şunlardır: .

Tuhfetu'l-Ğarîb bi Şerhi Muğni'l-Lebîb: İbn Hişâm'ın *Muğni'l-lebîb* adlı eseri üzerine yazdığı şerhtir. Bu eseri ed-Demâmînî iki defa yazmıştır. İlk olarak Mısır'da yazmaya başladığı eseri Yemen'de bitirebilmiştir. Öğrencisi Ubâde Zeynuddîn'in kendisinden okuduğu eser budur. Bu şerh biraz karışıktır ve bir kısmı basılmıştır. eş-Şumunnî buna *el-Munsif mine'l-keîami alâ Muğni İbni Hişâm* adıyla bir haşiye yazmıştır. ed-Demâmînî'nin yazdığı bu haşiye eş-Şerhu's-Sağîr ismini taşımaktadır.

İkinci olarak bu eseri Hindistan'da yazmaya başlamış ve bu sefer yazdığına *Tuhfetu'l-ğarîb* ismini vermiştir.²⁸ Bunun birçok yazma nüshası bulunmakla beraber Ahmet İnâye tarafından 2007 yılında tahkik edilmiş halde, Lübnan Beyrut'ta Muessesetu't-tarîhi'l-'Arabi yayınevi tarafından iki cilt halinde basılmıştır.

²⁵ Mufeddâ, *ed-Demâmînî hayâtuhû*, s. 68.

²⁶ Mufeddâ, *ed-Demâmînî hayâtuhû*, s. 69; Demâmînî, *el-Menhelu's-safî*, c. I, s. 10.

²⁷ Berihî, *Tabakât*, s. 297; ed-Demâmînî, *el-Menhelu's-safî*, c. I, s. 10.

²⁸ Sehâvî, *Dav'u'l-lâmi'*, c. VII, s. 185.

Ta'liku'l-Ferâid alâ Teshîli'l-Fevâid: İbn Mâlik'in *Teshîlu'l-fevâid* adlı eseri üzerine yaptığı şerhtir. Hindistan'da yazdığı bu şerh, diğerleri gibi karışık düzende yazılmıştır. Yani müellif bu şerhlerinde önce asıl metnin bir kısmını parantez içinde zikretmiş, sonra da kendi görüşlerini sanki o ifadelerin devamıymış gibi yazmıştır.

Kitabında nahivle ilgili birçok konuyu ele almıştır. Tüm konular Merfu'ât, Mansubât ve Mecrûrât olarak fasıllara bölünmüş ve her fasıl da kendi içerisinde baplara ayrılmıştır. Bu eser 1983 yılında Muhammed b. Abdurrahman el-Müfeddâ tarafından tahkik edilerek, Suudi Arabistan'da iki cilt olarak basılmıştır.²⁹

el-Menhelu's-Sâfi fi Şerhi'l-Vâfi: Cemaluddîn Muhammed el-Belhî'nin yazmış olduğu *el-Vâfi* adlı nahivle ilgili veciz bir metne yazmış olduğu şerhtir. ed-Demâmînî bu şerhi Hindistan'a vardktan sonra telif etmiştir. Bu eserin giriş kısmında eseri telif sebebini ayrıntılı olarak zikretmiştir.³⁰

Bu kitap da diğerleri gibi karışık düzende yapılmış bir şerhtir. Müellif asıl metni kırmızı, kendi görüşlerini siyah hatla yazmıştır. Eğer bu ayırım olmasa metin sanki bir bütün gibi algılanabilir ve tek bir kişinin yazdığı bir metin gibi düşünülebilirdi. Bu eser Fahir Cebr el-Matar tarafından tahkik edilmiş ve iki cilt halinde 2008 yılında Lübnan'da Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye yayınevi tarafından basılmıştır.

Eser nahivle ilgili konuları belli bölümler ve bablar altında ele almıştır. İlk olarak kelimenin kısımları, fâil, mefûl, mübteda ve habervb. konular belli bir düzende işlenmiştir. ed-Demâmînî bu eserinde bazen yazarın görüşlerini reddetmiş, nahivciler arasında ihtilaf konusu olan hususlara değinmiş, çoğu yerde metnin yazarının görüşlerini savunmuş, asıl metnin ve şevâhidlerin yazılmasına çok ciddi bir titizlik göstermiştir. Fakat bazı hususlarda da eleştirilmiştir. Bunlardan bir tanesi, Muvelledûn dönemi şairlerinden çokça şahit getirmesi olmuştur.³¹

'Aynu'l-Hayat: Bu kitap ed-Demâmînî'nin, hocası ed-Demîrî'nin *Hayâtu'l-hayavân* adlı eserinin üzerine yazdığı muhtasarıdır. Kâtip Çelebi,

²⁹ Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât*, c. I, s. 67.

³⁰ Demâmînî, *el-Menhelu's-sâfi*, c. I, s. 23.

³¹ Muvelledûn: İslam'ın gelişinden iki asır sonra ortaya çıkmış Arap şairlerdir. Bu şairlerin şiiirlerinden şahit göstermek pek de uygun karşılanmamıştır. Âlimler bunlardan sadece Arapçasına ve belagatine güvenilen kişilerden şahit getirmeyi uygun görmüşlerdir. Âmudî, Muhammed Muhammed, *"Mevkûfu'd-Demâmînî mine'l-istişhâdi bi ş'ri'l-muvelledîn"*, *Câmiatu'l-İslamiyye Dergisi*, XII, (Gazze, 2004), s. 531.

Keşfu'z-zunûn adlı eserinde bu kitapla ilgili şunları söylemektedir: "ed-Demîrî'nin *Hayatu'l-hayavân* adlı eserinin birçok muhtasarı vardır. Bunlardan biri de ed-Demâmî'nin yazdığıdır. O, eserinin giriş kısmında şunları söylemektedir: 'Kendi alanındaki eserlerin güzel bir örneği olan bu kitap, şeriâtın hükümlerini, nübüvvet haberlerini, faydalı tartışmaları, parlak ifadeleri, değişik meseleleri, az bulunan beyitleri, ilginç hikâyeleri ve kaybolmaya yüz tutmuş sırlı konuları ihtiva etmektedir.' Fakat bazı konuları uzun tutması onun bu güzellikleriyle pek de örtüşmemektedir." ed-Demâmî'nî, bu kitaptan belli kısımları seçerek hazırladığı bu muhtasarı dönemin Gücerat sultanı Ahmet Şah'a ithaf ederek h. 823 yılında ona hediye etmiştir.³²

el-Uyûnu'l-Ğâmize alâ Habâya'r-râmize: ed-Demâmî'nin, Ziyâuddin b. Muhammed b. el-Hazrecî'nin *er-Râmize* adlı aruz ilmiyle ilgili manzum eseri üzerine yazdığı şerhtir. Bu eser Hassânî Hasan Abdullah tarafından tahkik edilerek 1973 yılında Matbaâtu'l-Medenî tarafından Kahire'de basılmıştır.

el-Fethu'r-Rabbânî fi'r-Reddi alâ'l-Banbânî: el-Banbânî'nin, ed-Demâmî'nin *Sahih-i Buhari* şerhine yaptığı itirazlara karşı verdiği cevapları içeren hadislerle ilgili olarak telif ettiği kitabıdır. ed-Demâmî'nî, el-Banbânî ile Hindistan'da karşılaşmıştır. el-Banbânî onun احمد شاه ve محمد شاه gibi acem olan özel isimleri terkîb-i mezci şeklinde okumasına itirazda bulunmuştur.

el-Fevâkihu'l-Bedriyye: el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb* adlı eserinde bu kitabın ed-Demâmî'nin edebi yönünün bütün meyvelerini toplayan eseri olarak görür.³³

Şemsu'l-Mağrib fi'l-Merkasi ve'l-Mutrib: Yazarın gençlik dönemlerinde şarap ve oyun üzerine yazmış olduğu şiirleri topladığı eseridir. el-Muffedâ bu eserin bir nüshasının Berlin'de bulunduğunu ifade etmektedir.

İzhâru't-Ta'likî'l-Muğlak livucûhi Hazfi 'Âmili'l-mef'ûli'l-mutlak: Bu da nahiv alanında yazmış olduğu bir eseridir.

Cevâhiru'l-Buhûr: ed-Demâmî'nin aruz üzerine recez ölçüsüyle yazılmış beyitlerinden oluşan manzum bir eseridir. Müellif bunu kendisi şerh etmiş ve bu şerhe *Meâdinu'l-cevâhir* ismini vermiştir.³⁴

³² Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn an esâmî'il-kutubi ve'l-funûn*, Dâru't-Turâsî'l-'Arabî, Lübnan, trs., c. II, s. 696-697.

³³ Bağdâdî, *Hizâne*, c. II, s. 23.

³⁴ Muffedâ, *ed-Demâmî'nî hayâtuhû*, s. 91-94.

Mesâbîhu'l-Câmî': ed-Demâmînî'nin Sahih-i Buharî üzerine yazdığı şerhidir. Müellif bu eserde Sahih-i Buharî'de geçen hadisleri dil ve irab yönünden ele almış ve değerlendirmiştir. Hindistan'da yazdığı bu eseri Gücerat sultanı Ahmet Şah'a ithaf etmiştir.³⁵

Mekâtiü'ş-Şurb: Hem manzum hem de nesir şeklinde yazılmıştır.³⁶

Nuzûlu'l-Ğaysi'l-Munsecem: ed-Demâmînî bu eserde Halil b. Aybek es-Safedî'nin, *Lâmi'ati'l-'acem* adlı eser üzerine yazdığı şerh olan *el-Ğaysu'l-munsecem* adlı esere bazı konularda yönelttiği tenkitleri bir araya getirmiştir. ed-Demâmînî, İskenderiye'ye gittiğinde bazı talebelerinin bu eseri övdüğünü duymuştur. Kâhire'de iken Halil'in bazı çirkin davranışları irtikâp ederken görmüş ve eserini gözden geçirmeye karar vermiştir. Bu gözden geçirme sırasında birçok hatalar tespit etmiş ve bunları bu eserinde toplamıştır.³⁷

4. ed-Demâmînî'nin Nahve Dair Bazı Görüşleri

ed-Demâmînî, Arap dil ilimlerine yönelik yapmış olduğu çalışmalarda kendine göre bir yol ve bakış açısı belirlemiştir. Yaşadığı döneme kadar belirmiş olan ve nahivle ilgili ana ekollerden Basra ve Kufe ekollerinin görüşlerine hakim olmuş, çoğunlukla Basra ekolünü tercih etmiştir. Nadiren Kufe ekolünün görüşlerini benimsemiş olan müellifin nahvin tartışmalı konularına dair ortaya koymuş olduğu bakış açısını tespit etmek suretiyle bu ilimdeki konumu hakkında fikir sahibi olabileceğimizi düşünüyoruz. Bu bağlamda onun nahve dair meşhur eseri *el-Menhelü's-sâfi fi şerhi'l-vâfi* adlı eserini temel alarak bazı nahiv konuları hakkındaki fikirlerini zikretmeye çalışacağız.

4.1. Gayr-ı Munsarif İsimlerin Kesre Almamasının Asliyetten Değil Tâbiyetten Kaynaklanması

Gayr-ı munsarif isimler belirlenmiş dokuz şarttan ikisini veya ikisi yerine geçebilen bir tanesini taşımaları halinde tenvin ve kesre almayan kelimelerdir.³⁸ ed-Demâmînî, bunun sebebi olarak nahivciler arasında iki görüşün bulunduğunu söylemektedir. Birinci görüşe göre bu isimler aslen tenvin ve kesre almazlar. Çünkü bu isimler fiile benzerler ve fiiller asla tenvin ve kesre almazlar. Diğer bir görüşe göre bu tür isimler asıl olarak tenvin

³⁵ Sehâvî, *Dav'u'l-lâmi'*, c. VII, s. 185.

³⁶ Demâmînî, *el-Menhelü's-sâfi*, c. I, s. 14.

³⁷ Sehâvî, *Dav'u'l-lâmi'*, c. VII, s. 185.

³⁸ İbn Ya'îş, Muvaffakuddîn Ebu'l-Bekâ Ya'îş b. Ali, *Şerhu'l-Mufassal*, (thk. Emil Bedî' Yakub), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2011, c. I, s. 167.

alamazlar ama kesreyi de ona benzediği için alamazlar. Müellif ikinci görüşü destekler ve buna delil olarak şu ayeti zikreder; *وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ* / *Siz mecitlerde ibadet edenlersiniz*³⁹ Ona göre burada gayr-ı munsarif olan *الْمَسَاجِدِ* ifadesi başına *الْ* takısı almıştır. Görüldüğü gibi bu isim yine tenvin almamış ama kesre alabilmiştir. Dolayısıyla bu tür isimlerin tenvin alması asla mümkün değilken belli durumlarda kesre almaları mümkün olabilmektedir.⁴⁰

4.2. Mübtedanın, Kendisine Delalet Eden Bir Karinenin Varlığı Halinde Hazfedilmesi

ed-Demâmîni "mübtedanın, kendisinin varlığına delalet eden bir karine bulunuyorsa hazfedilmesi caizdir." demektedir. Bu, ona göre nahivcilerin zannettiği gibi Arap dilinde az görülen bir durum değildir. Delil olarak ilgili bölümde 9 farklı ayeti zikretmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır; *مَا نَارُ اللَّهِ أَذْرَاكَ مَا الْخَطْمَةُ نَارُ اللَّهِ* / *Hutame nedir bilir misin? –o- Allah'ın ateşidir.*⁴¹ Burada *نَارُ اللَّهِ* ifadesi haberdir. Mübteda ise *هي* kelimesidir ve hazfedilmiştir.

Bir diğer örnek " *قُلْ أَفَأَنْبِيئِكُمْ بِشَرِّ مِمَّنْ دَالِكُمُ النَّارُ* " / *De ki; Size bundan daha kötü olanını haber vereyim mi? –o- ateştir*⁴² ayetidir. Bu ayette *النَّار* ifadesi haberdir. Mübtedası ise hazfedilmiş *هي* kelimesidir. Yine delil olarak zikrettiği bir başka ayet de şudur; *وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ* / *Eğer onları aranızda katarsanız artık onlar kardeşlerinizdir.*⁴³ Ayette geçen *فِإِخْوَانُكُمْ* ifadesi haberdir. Mübtedası ise hazfedilmiş *هُمْ* zamiridir. O, bu tür örneklerin Kur'ân'da çokça bulunduğunu da belirtmiştir.⁴⁴

4.3. Cümlede Hal Makamında Olan Kelimenin Fiil Cümlesinden Sonra Tekit İfade Etmesi

ed-Demâmîni, hal olan kelimenin sadece isim cümlesinden sonra tekit için geldiği yönündeki görüşleri reddeder ve şöyle der; "Bazıları hal olan kelimenin sadece isim cümlesinden sonra tekit anlamı içerebileceğini söylemişler. Ama bu doğru değildir." O, bu şekilde kullanılan halin fiil cümlelerinden sonra da gelebileceğini söyler ve şu ayetleri delil olarak kullanır; Ona göre hal, bazen âmili tekit için gelir. Buna örnek ayetler; *وَلِيٌّ مُّذَرِّبًا*

³⁹ Bakara, 2/187.

⁴⁰ Demâmîni, *el-Menhelu's-sâfi*, c. I, s. 145.

⁴¹ Humeze, 104/5-6.

⁴² Hacc, 22/72.

⁴³ Bakara, 2/220.

⁴⁴ Demâmîni, *el-Menhelu's-sâfi*, c. I, s. 248.

/Arkasını dönerek kaçtı,⁴⁵ " ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ " /Sonra arkanızı dönüp kaçtınız,⁴⁶ " وَلَا " /Yeryüzünde karışıklık çıkararak bozgunculuk yapmayın,⁴⁷ " تَعْتَنُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ " /Onun sözüne gülerak tebessüm etti⁴⁸ " فَتَبَسَّ بِسَمِئَاتٍ مِنْ قَوْلِهَا " /Onun sözüne gülerak tebessüm etti⁴⁸ " فَتَبَسَّ بِسَمِئَاتٍ مِنْ قَوْلِهَا " ve مُدْبِرِينَ, مُدْبِرًا, مُفْسِدِينَ ve ضَاحِكًا kelimeleri âmilleri olarak zikredilen fiillere tekit olarak getirilmiştir.

Bazen de hal, sahibinin tekidi olarak gelir. Buna örnek olarak getirdiği ayetler de şunlardır; " لَا آمَنَ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا " /Yeryüzündekilerin tümü topluca iman ederd, ⁴⁹ " شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأَلُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ " /Allah gerçekten kendisinden başka ilah olmadığına şahitlik etti, melekler ve iman sahipleri de O'ndan başka ilah olmadığına adaletle şahitlik ettiler.⁵⁰ İlk ayette geçen جَمِيعًا ifadesi مَنْ فِي الْأَرْضِ cümlesiyle ifade edilen fâile hem haldir hem de tekitir. İkinci ayette geçen قَائِمًا بِالْقِسْطِ ifadesi haldir, sahibi de اللَّهُ kelimesidir. Görüldüğü gibi burada da hal tekit olarak gelmiştir.⁵¹

4.4. Müstesnanın, Edatıyla Birlikte Hazfedilmesi

ed-Demâmîni, müstesnanın bazen tahfiften dolayı hazfedilebileceğini söylemiştir. Bu konuda herhangi bir ihtilafı zikretmemiştir. Sonra da müstesnanın istisna edatıyla beraber hazfedilmesi meselesine gelince bu konuda İbn Hişâm el-Ensârî'nin (ö. 761/1360) "es-Süheylî dışında bunu caiz gören kimse yoktur" sözünü naklederek onu eleştirir.⁵² Bunun sema'ya uygun olduğunu ifade eder ve şu ayetleri delil olarak zikreder; " رَبِّ إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَ " /Ey Rabbim! Ben kendim ve kardeşimden başkasına söz geçiremiyorum.⁵³ Bu ayette إِنِّي kelimesinden sonra إِلَّا نَفْسِي ifadesi hazfedilmiştir.⁵⁴

4.5. Bedel-u Tebâyün Olarak İsimlendirilen Bir Bedel Türünün Varlığı

Bedel olarak kabul edilen altı çeşit kullanım bulunmaktadır. Bunlardan en çok kullanılanları; bedel-i küll minel küll, bedel-i ba'd mine'l-

⁴⁵ Neml, 27/10

⁴⁶ Tevbe, 9/25.

⁴⁷ Bakara, 2/60.

⁴⁸ Neml, 27/10.

⁴⁹ Yûnus, 10/99.

⁵⁰ Âl-i İmran, 3/18.

⁵¹ Demâmîni, *el-Menhelu's-sâfi*, c. I, s. 393.

⁵² Desûkî, Muhammed b. Ahmed b. Arefe, *Hâşiyetu'd-Desûkî alâ muğni'l-lebîb*, (thk. Abdusselam Muhammed Emin), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1434/2013, c. III, s. 426,427.

⁵³ Maide, 5/25.

⁵⁴ Demâmîni, *el-Menhelu's-sâfi*, c. I, s. 441.

küll ve bedel-i iştimaldır. Diğer üç bedel çeşidi farklı isimlerle anılsa da aynı anlamı çağrıştırdıkları için birçok nahivci tarafından bedel-i ğalat olarak isimlendirilmiştir.⁵⁵ Müellif bunlara İbni Malik'in (ö. 672/1273) isimlendirmesiyle bir başka bedel çeşidini daha ekler. Bu da bedel-u tebâyundur. Ona göre nahivcilerin çoğu böyle bir bedel çeşidinin varlığını kabul etmemiş ve bu tür cümlelerde hazfedilmiş bir بَلْ kelimesinin varlığına hükmetmiştir. ed-Demâmîni bu görüşe karşı çıkar ve bedel-u tebâyunun varlığını kabul ederek bu bedelin bulunduğu cümlelere hazfedilmiş bir بَلْ ifadesinin takdir edilemeyeceğini söyler. Buna delil olarak getirdiği ayetler şunlardır; "وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ صِرَاطِ اللَّهِ" / *Şüphesiz sen insanları doğru yola, Allah'ın yoluna götürüyorsun*⁵⁶ Burada geçen صِرَاطِ اللَّهِ ifadesi صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ifadesine bedeldir. Müellif "hiç kimse burada صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ifadesinin kastedilmediğini ve arada hazfedilmiş bir بَلْ bulunduğunu iddia edemez" demektedir. Bir diğer ayet de şöyledir; "وَأَخْلَوْا قَوْمَهُمْ دَارَ الْوُبَارِ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ" / *Kavimlerini helak yurduna, cehenneme konduranları –görmedin mi?– o ne kötü bir varılacak yerdir.*⁵⁷ Yine burada da دَارَ الْوُبَارِ ifadesi mübdel minh, جَهَنَّمَ kelimesi de ona bedeldir. Burada دَارَ الْوُبَارِ ifadesinin kasıt dışı olduğu iddia edilemez. İki ayette zikredilen bedeller tekrar ile yapılan tekit, kapalılıktan sonra gelen tefsir, genel bir ifadenin ardından gelen açıklama yerindedir. Dolayısıyla bunların bedel-u ğalat veya hazfedilmiş bir بَلْ ifadesinin yan yana bıraktığı ifadeler dizisi olduğu düşünülemez.⁵⁸

4.6. ليس'ye Benzeyen لا'nın, Mübtedası Marife Olan İsim Cümlelerinin Başına Gelmesi

لا harfi olumsuzluk bildiren harflerdendir. Başına geldiği kelime veya cümlenin yapısına ve yüklediği anlamlara göre birkaç çeşidi vardır. Bunlardan biri de ليس'ye benzeyen لا olarak isimlendirilen çeşididir. Bu isimle anılan لا genel olarak mübtedası nekre olan isim cümlelerinin başına gelir ve olumsuzluk anlamı verir.⁵⁹ Müellif kesin olarak ortaya konan ve bu harfin "sadece mübtedası nekre olan isim cümlelerinin başına gelebileceğini" ifade eden bu kuralın bağlayıcı olmadığını belirtir. Bunu da bazı önde gelen

⁵⁵ İbn Hişâm, Cemâluddîn, b. Yusuf b. Ahmed, *Şerhu Şuzûri'z-zeheb fi m'arifeti kelâmi'l-Arab*, (thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 1432/2011, s. 442-444.

⁵⁶ Şûra, 43/52-53.

⁵⁷ İbrahim, 14/28-29.

⁵⁸ Demâmîni, *el-Menhelu's-sâfi*, c. II, s. 10.

⁵⁹ Murâdî, Hasan b. Kasım, *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'ânî*, (thk. Fahrudin Kabâve, Muhammed Fâdil), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1413/1992, s. 290.

nahivcilerin görüşlerine ve Nabiğa el-Ca'dî'nin (ö. 80/699) iki satırlık bir beytine dayandırır;

بَدَتْ فِعْلَ ذِي حُبِّ فَلَمَّا تَبِعْتُهَا تَوَلَّتْ وَ رَدَّتْ حَاجَتِي فِي فُعَادِيَا
وَحَلَّتْ سَوَادَ الْقَلْبِ لَا أَنَا بَاعِيَا سِوَاهَا وَلَا عَنْ حُبِّهَا مُتْرَاحِيَا

*Onu takip ettiğimde seven kişinin fiilini ortaya koydu,
Benden yüz çevirdi ve kalbimdeki (ona olan) ihtiyacımı reddetti,
Kalbin en derin noktasına sevgisi yerleşti,
Ondan başkasını isteyecek değilim ve onun sevgisinden vazgeçmem.*

Beyitte ل'nın ardından, mübtedası marife bir isim cümlesi gelmiştir. Nitekim müellif bu beytin eleştirildiğini ve zikredilen durum için delil olamayacağı yönünde görüşler bildirildiğini söylese de bunları reddetmiştir.⁶⁰

4.7. ابن veyâ ابنة Kelimelerine Mevsuf Olarak Gelen Münadânın Merfu' Olması

Münadâ, müfret olduğunda yaygın olan görüşe göre damme üzerine mebnî, muzaf veya şibhi muzaf olarak geldiğinde ise mansup olur. Fakat münadâ olan isim ابن veyâ ابنة kelimelerinden birine mevsuf olarak getirilmişse dammeli mi yoksa fethalı mı okunacağı konusunda nahivciler arasında ihtilaf vardır.⁶¹ ed-Demâmîni bu konuda yaygın olan görüşün böyle bir durumda gelen münadânın fethalı okunması gerektiği yönünde olduğunu söyler. Ancak bu tür münadânın müfret kabul edilerek dammeli okunmasının da caiz olduğunu savunur. Bu görüşü Zemahşerî'ye (ö. 538/1144) nispet ederek destekler. Nitekim İmruul-Kays'a (ö. m. 540) ait olduğu bilinen bir beytin de buna şahit olduğunu belirtir;

أَحَارُ بَنَ عَمْرٍو كَأَنِّي حَمِيرٌ وَيَعْدُو عَلَيَّ الْمَرْءُ مَا يَأْتِمِرُ
*Ey Amr'un oğlu Haris bana sanki bir dert geldi,
Zaten insan neyden sakınsa o gelir başına.*

Yazar beyitte nidâ harfi olan hemzeden sonra gelen münadânın yani حَارُ isminin بَنَ عَمْرٍو kelimesiyle sıfatlandırıldığını belirtmektedir. Burada حَارُ isminin dammeli gelmesinin zikrettiği hususa delil olduğunu iddia etmektedir.⁶²

⁶⁰ Demâmîni, *el-Menhelu's-sâfi*, c. I, s. 284.

⁶¹ Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitâb*, (thk. Abdusselam Muhammed Harun), Mektebetu'l-Hancî, Kâhire, 1408/1988 c. II, s. 203.

⁶² Demâmîni, *el-Menhelu's-sâfi*, c. I, s. 307.

4.8. ليس'nin Tüm Zamanlar İçin Kullanılması

Müellif nakıs fiiller içerisinde saydığı ليس 'nin hâl, yani şimdiki zaman anlamı bildiren cümlelerin başına gelerek olumsuzluk ifade ettiğini belirtir. Bu yaygın olan ve çoğu nahivcinin kabul ettiği bir görüştür.⁶³ ed-Demâmîni bu fiilin sadece şimdiki zaman bildiren cümlelerin değil de geçmiş ve gelecek anlamı bildiren cümlelerin de başına gelebileceğini söyler. Çoğunluğun kabul ettiği görüşten farklı olan bu iddiasını da Hassan b. Sabit'in (ö. 54/674) bir beytiyle destekler;

وما مثله فيهم ولا كان قبله
وليس يكون الدهر ما دام يدبُّ

-Zübeyr b. Avvam için- O'nun bir benzeri kavminde yoktur ve olmadı,
Zaman akıp gittiği sürece de olmayacaktır.

ed-Demâmîni beyitte kullanılan ليس fiilinin, geçmiş ve geleceği kapsayacak şekilde anlam yüklenmiş bir cümleye olumsuzluk anlamı verdiğini ifade ediyor. Ona göre cümlenin anlamının tüm zamanları içine almasının delili, içinde geçen الدهر kelimesidir.⁶⁴

4.9. رَبُّ Harfinin Çokluk Bildirmesi

رَبُّ harfi, nekre isimlerin başına gelen ve ismi mecrur yapan harflerdendir. Bu harf nahivcilerin genel kabulüne göre azlık manası bildirir. Yani başına geldiği ismin gerçekte nadir olarak bulunduğunu ifade eder.⁶⁵ Yazar bu görüşe itiraz eder. Sîbeveyh, İbn Mâlik ve İbn Durustevayh'in görüşlerine dayandırarak ortaya koyduğu iddiaya göre bu, aslında çokluk manası bildirmek için gelir. Başına geldiği isme "nice" anlamı yükler. Bu iddiasına delil olarak zikrettiği beyitlerden biri de Hassan b. Sâbit'in bir beytidir;

رَبُّ جِلْمٍ أَضَاعَهُ عَدَمُ الْمَالِ
وَجَهْلٍ عَطَىٰ عَلَيْهِ النَّعِيمُ

Nice yumuşaklık sahibi vardır ki yoksulluk onu mahvetmiştir,
Nice cahil vardır ki dünya nimetleri onu kuşatmıştır.

Beytin anlamından da anlaşılacağı gibi رَبُّ harfi başına geldiği isme "nice" anlamı vererek çokluk bildirmiştir.⁶⁶

⁶³ İbn Ya'îş, Şerhu'l-Mufassal, c. IV, s. 365.

⁶⁴ Demâmîni, el-Menhelu's-sâfi, c. II, s. 366.

⁶⁵ İbn Ya'îş, Şerhu'l-Mufassal, c. IV, s. 481.

⁶⁶ Demâmîni, el-Menhelu's-sâfi, c. II, s. 329.

Sonuç

Bedruddîn ed-Demâmî'nî İskenderiye'de doğmuş, Kahire'de uzun bir süre kalarak ilim tahsil etmiş, hayatının son zamanlarında da Hindistan'ın Gücerat kentine göç etmiş ve burada vefat etmiştir. Kahire'de dönemin ileri gelen birçok âliminden dersler almış ve nahiv ilmi başta olmak üzere edebiyat, hadis, fıkıh ve aruz ilimlerinde kendini yetiştirmiştir. Kahire, Yemen ve İskenderiye' de kadılık ve vaizlik başta olmak üzere bazı vazifelerde istihdam edilmiştir. Nahiv ve edebiyat alanlarında çeşitli eserler kaleme almıştır. Bu eserlerin bazısı günümüzde basılmıştır.

Nahivle ilgili kaleme aldığı eserlerinde kendi döneminde var olan tartışmalara değinmiş, bazen kendi fikirleriyle bazen de başka âlimlerin görüşleriyle bu tartışmalara katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda gayri munsarif isimlerin tenvin ile beraber kesre almamalarının asliyetten değil tabiiyetten kaynaklandığını iddia etmiştir. Yani bu tür isimlerin asli olarak tenvin alamadıklarını fakat kesreyi de buna tabiiyetten dolayı alamadıklarını ifade etmiştir. İsim cümlesinin iki ögesi olan mübtedanın bazen hafzedilebileceğini belirtmiştir. Bu durumun nahivcilerin zannettiği gibi az vaki olan bir durum olmadığını çeşitli ayetlerden deliller getirerek ispat etmeye çalışmıştır. Cümlede hal olarak getirilmiş kelimenin " ثُمَّ وَلِيْتُمْ مُدَبِّرِينَ " /Sonra arkanızı dönüp kaçtınız örneğinde görüldüğü gibi sadece isim cümlesinden sonra değil fiil cümlesinden sonra gelse de tekid bildireceğini belirtmiştir. Müstesnanın edatıyla beraberce hafzedilebileceğini ifade etmiştir. Ayrıca يٰيس 'ye benzeyen لا'nın, mübtedası marife bir isim olan isim cümlesinin başına da getirilebileceğini savunmuştur. ابنه ve ابنة kelimelerine mevsuf olarak getirilmiş münadanın merfu' getirilebileceğini, يٰيس 'nin sadece şimdiki zaman değil tüm zamanları ifade eden cümlelerin başına getirilebileceğini, رَبِّ 'nin azlık değil çokluk bildirmek için kullanıldığını iddia etmiştir. Zamanının önde gelen alimlerinden olan ed-Demâmî'nî, çalışmalarıyla Arap dil ilimlerine önemli katkılarda bulunmuştur.

Kaynakça

- Âmudî, Muhammed Muhammed, "Mevkıfu'd-Demâmî'nî mine'-l-istişhâdi bi şî'ri'l-muvelledîn ", Camiati'l-İslamiyye Dergisi, XII, (Gazze, 2004).
- Bağdâdî, Abdulkadir b. Ömer, *Hızânetu'l-edeb ve lubbu lubâb-i lisâni'l-'Arab*, (thk. Abdusselam Muhammed Harun), Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 1418/1997.
- Bağdâdî, İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-'ârîfîn*, Dâru İhya-i Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1955.

- Berihî, Abdulvahhab b. Abdurrahman es-Seksekî el-Yemenî, *Tabakâti sulahâi'l-Yemen*, (thk. Abdullah Muhammed el-Habeşî), Mektebetu'l-İrşâd, San'a, 1994.
- Demâminî, *el-Menhelu's-sâfi fi şerhi'l-vâfi*, (thk. Fâhir Cebr Matar), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan, 2008.
- Desûkî, Muhammed b. Ahmed b. Arefe, *Hâşiyetu'd-Desûkî alâ Muğni'l-lebîb*, (thk. Abdusselam Muhammed Emîn), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1434/2013.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddimetu İbn-i Haldûn*, (thk. Ahmed ez-Za'bî), Beyrut, trs.
- Hamevî, Ebû Abdullah Yakut b. Abdillâh, *Mu'cemu'l-buldân*, Beyrut, 1993.
- İbnu'l-İmâd, Şihâbuddîn İbni Felah Abdulhay b. Ahmet b. Muhammed, *Şezerâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, (thk. Abdulkadir ve Mahmud el-Arnâvut) Dâru İbn-i Kesîr, Beyrut, 1993.
- İbn Hişâm, Cemâluddîn, b. Yusuf b. Ahmed, *Şerhu şuzûri'z-zeheb fi m'arifeti kelâmî'l-Arab*, (thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 1432/2011.
- Kehhâle, Ömer Rıza, *M'ucemu'l-muellifîn terâcimi musannifi'l-kutubi'l-'Arabiyye*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1993.
- Muffedâ, Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed, *ed-Demâmînî hayâtuhû âsâruhû ve menhecuhû fi kitâbihî Ta'liku'l-ferâid alâ Teshîl'l-fevâid*, y.y., 1982.
- Murâdî, Hasan b. Kasım, *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, (thk. Fahrüddîn Kabâve, Muhammed Fadıl), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1413/1992.
- Sehâvî, Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahman, *Dav'ul-lâmi' li ehli karni't-tâsi'*, Dâru'l-Ciyl, Beyrut, 1992.
- Suyûtî, Celaluddîn Abdurrahman, *Buğyetu'l-vu'ât fi tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1979.
- Tünbektî, Ahmet Bâbâ, *Neylu'-ibtihâc bi tatrîzi'd-dîbâc*, (thk. Abdulhamîd Abdullah), Kulliyeti Da'veti'l-İslâmiye, Trablus, 1989.
- Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zünûn an esâmî'l-kutubi ve'l-funûn*, Dâr-u Turâsî'l-'Arabî, Lübnan, trs.
- Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitab*, (thk. Abdusselam Muhammed Harun), Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 1408/1988.
- İbn Ya'îş, Ali b. Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal*, (thk. Abdulhuseyin el-Mubârek), Mektebetu'n-nahdati'l-'Arabiyye, Beyrut, 1408/1988.
- Ziriklî, Hayruddîn, *el-A'lâm Kâmus-u Terâcim*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut, 2002.